

ATOMOVÁ STRUKTURA

Demokritos, staré Řecko: “Veškerá hmota je tvořena malými neviditelnými částicemi, atomy.”

Daltonova atomová teorie, 1807

- Všechny prvky jsou tvořené z velmi malých částic, které nazval atomy. (atoms (gr.) = nedělitelný).
- Atomy nemohou vznikat ani zanikat a jsou dále nedělitelné.
- Atomy stejného prvku jsou stejné, ale liší se od jiných prvků.
- Molekuly vznikají sloučením celistvých počtů stejných nebo různých atomů.

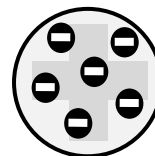
1. Které z těchto tvrzení neplatí?

Thomsonův model atomu, 1899

V roce 1897 objevil Thomson ..... Na základě tohoto objevu navrhnul následující model atomu:

Atomy se skládají ze záporných elektronů umístěných v kladně nabitě kouli.

Záporné a kladné náboje jsou v rovnováze, proto jsou atomy .....

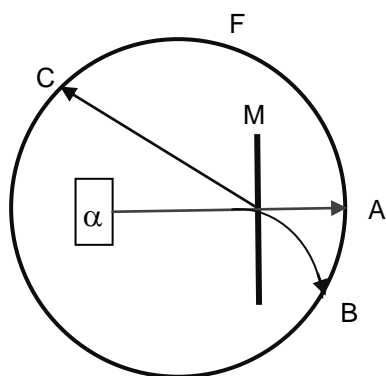

Objev jádra, 1909

Geiger a Marsden bombardovali tenkou kovovou fólií α částicemi (He^{2+} ionty).

Většina α částic prošla fólií přímo nebo byly nepatrně vychýleny.

Některé α částice se odrazily, protože narazily na částici s ..... hmotností a ..... nábojem, což bylo .....

α =

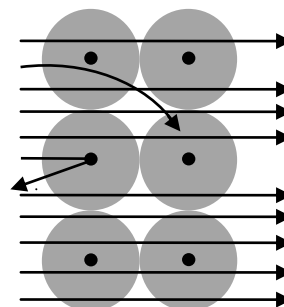
M = tenká kovová fólie (10^4 atomů)

F = fluorescenční vrstva

A =

B =

C =

<http://www.mhhe.com/physsci/chemistry/essentialchemistry/flash/ruther14.swf>

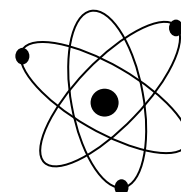
Rutherfordův model, 1911

Většina hmotnosti atomu je soustředěna v ..... nabitým .....

Záporné elektrony se pohybují kolem jádra po ..... drahách.

Přitažlivá síla je v rovnováze se silou .....

Elektrony se chovají shodně s ..... principy $\rightarrow$ planetární model.

Chadwick, 1932 objevil .....

Bohrův model, 1913

Rutherfordův model nevyhovoval fyzikálním zákonům. Když elektron obíhá kolem jádra, vyzařuje elektromagnetické záření, jeho energie by klesala; elektron by se dostával blíže a blíže k jádru.

2. Co by se nakonec stalo?

Bohr předpokládal, že:

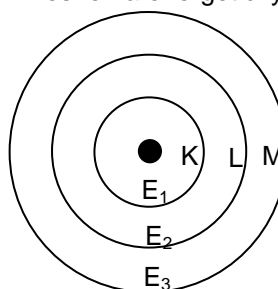
- Elektron se pohybuje kolem jádra po určitých drahách neboli orbitech.
- Elektron může vyzařít nebo přijmout energii, pouze když klesne na energeticky nižší hladinu nebo přeskočí na energeticky vyšší hladinu.

$$E_1 < E_2 < E_3 < \dots$$

$$\text{Bohrova rovnice: } E = -b/n^2,$$

$$\text{Pro atom vodíku: } b = 2,18 \cdot 10^{-18} \text{ J}$$

n = hlavní kvantové číslo

Elektron může existovat pouze ve stavech s jistou energií a ta se může změnit po jistých dávkách, kvantech

Nicméně, Bohrův model a rovnice se dá uplatnit pouze u atomů s jedním elektronem (H, He⁺, Li²⁺).

ELEKTRONOVÁ STRUKTURA

Kvantová mechanika, 1925 – 1927

Elektrony mají duální charakter:

- **částicové vlastnosti**, např. hmotnost
- **vlnové vlastnosti**, například ohyb paprsku elektronů

⇒ **vlnově-korpuskulární dualismus** elektronu

- Je nemožné určit současně výskyt elektronu v atomu a jeho energii (Heisenbergův princip neurčitosti).
- Je možné vypočítat pravděpodobnost výskytu elektronu s danou energií v daném prostoru. (Schrödingerova rovnice).
- Energie elektronů je kvantována, může dosáhnout pouze určitých hodnot.
- Oblast v atomu s největší pravděpodobností výskytu elektronu s jistou (povolenou) hodnotou energie se nazývá **ORBITAL** (oblast s vysokou elektronovou hustotou).

Kvantová čísla

Pro popis elektronu v atomu jako vlny potřebujeme tři čísla: **n , l , m** . Všechna jsou to celá čísla, ale jejich hodnoty nemohou být zvoleny náhodně.

1. Hlavní kvantové číslo, $n = 1, 2, 3, \dots$

Určuje **energii elektronu**, také je mírou velikosti orbitalu. O dvou elektronech se stejnou hodnotou n se říká, že se nachází ve stejné **elektronové vrstvě (slupce)**.

n	1	2	3	4	5	6	7
Název slupky							

2. Vedlejší kvantové číslo, $l = 0, 1, 2, \dots, n-1$

Elektrony dané slupky mohou být seskupeny do podslupek; každé jsou charakterizovány odlišnou hodnotou l , která odpovídá odlišnému **tvaru orbitalu**. Hodnota n určuje hodnoty l .

$n = 1 \Rightarrow l = \dots \Rightarrow \dots$ podslupka(y) ve slupce o $n = 1$

$n = 2 \Rightarrow l = \dots \Rightarrow \dots$ podslupka(y) ve slupce o $n = 2$

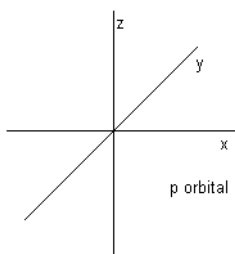
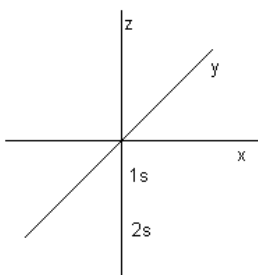
$n = 3 \Rightarrow l = \dots \Rightarrow \dots$ podslupka(y) ve slupce o $n = 3$

l	0	1	2	3
Označení podslupky				

s orbitaly ...kulovitý tvar

p orbitaly...tvar prostorové osmičky

d orbitaly ... složitější tvar

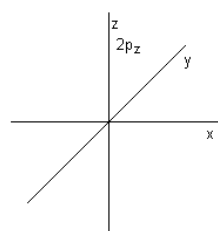
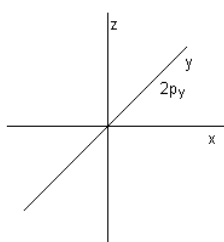
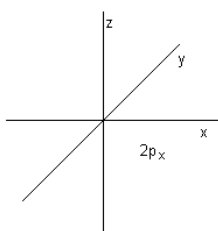

3. Magnetické kvantové číslo, $m = \{-l, \dots, 0, \dots, l\}$

Orbitaly v určité podslupce se liší pouze orientací v prostoru. Počet hodnot m pro danou podslupku ($= 2l + 1$) určuje počet orientací, které existují pro orbitaly podslupek a tedy i počet orbitalů v podslupce.

s orbital: $l = 0 \Rightarrow m = \{\dots\}$, ... hodnota $m \Rightarrow$ pouze ... s orbital v každé slupce

p orbitaly: $l = 1 \Rightarrow m = \{\dots\}$, ... hodnoty $\Rightarrow$ ... p orbitaly: p_x, p_y, p_z

d orbitaly: $l = 2 \Rightarrow m = \{ \dots \}$, ... hodnot $\Rightarrow$ ... d orbitalů

f orbitaly: $l = 3 \Rightarrow m = \{ \dots \}$, ... hodnot $\Rightarrow$ ... f orbitalů

Orbitaly se stejnými hodnotami n a l = **degenerované orbitaly**. Mají stejnou energii.

DÚ: Pokuste se vyrobit z nejrůznějších materiálů (papír, balonek, modurit...) modely orbitalů.

3. Doplňte následující tvrzení:

- Když $n=2$, hodnoty l mohou být ___ a ___ .
- Když $l=1$, hodnoty m mohou být ___ , ___ a ___ ; podslupka je označena písmenem ___ .
- Když $l=2$, podslupka se značí ___ .
- V podslupce s je hodnota l ___ a hodnota m ___ .
- Když je podslupka označena p , ___ orbital(y)(ů) se nachází v této podslupce.
- Když je podslupka označena f , existuje ___ hodnot m a ___ orbitalů se vyskytuje v této podslupce.

4. Jaké jsou hodnoty n a l pro každý z následujících orbitalů: $6s$, $4p$, $5d$ a $4f$?

5. Které z následujících trojic kvantových čísel mohou patřit jednomu elektronu?

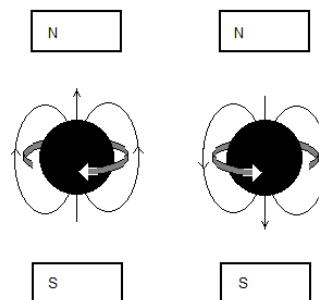
a. $n=5, l=2, m=0$	d. $n=1, l=1, m=-1$	g. $n=1, l=1, m=0$
b. $n=4, l=-3, m=-3$	e. $n=2, l=1, m=1$	h. $n=0, l=-1, m=-1$
c. $n=0, l=0, m=0$	f. $n=1, l=2, m=2$	i. $n=2, l=1, m=2$

4. Spinové číslo (spin), $s = -\frac{1}{2}$ nebo $+\frac{1}{2}$

n, l, m definují elektronový orbital.

s – spinové číslo vyjadřuje chování elektronu v magnetickém poli. Je to rotace po směru hodinových ručiček ($s = \frac{1}{2}$) nebo proti směru hodinových ručiček ($s = -\frac{1}{2}$).

$\Rightarrow$ elektrony jsou vyjádřeny šipkami nahoru ($\uparrow$) nebo dolů ($\downarrow$).

Pauliho princip výlučnosti:

Žádné dva elektrony ve stejném atomu nemohou mít stejná všechna čtyři kvantová čísla.

Maximální počet elektronů v jakémkoliv orbitalu jsou dva elektrony a pokud se nachází dva elektrony v jednom orbitalu, liší se spinem.

Zápis pro dva elektrony v jednom orbitalu je: $\uparrow\downarrow$

6. Jaký je maximální počet elektronů, které se mohou vyskytovat v plně obsazeném souboru:

- s -orbitalů
- p -orbitalů
- d -orbitalů
- f -orbitalů

Hundovo pravidlo

Elektrony obsazují degenerované orbitály (o stejné energii) nejprve po jednom, se stejným spinem.

11. Rozhodněte, který z následujících zápisů je správný:

- a.

↓↑	↓↑	↑	↑	↑
----	----	---	---	---
- b.

↓↑	↓	
----	---	--
- c.

↓	↓	↓	↓			
---	---	---	---	--	--	--
- d.

↑	↓	↓	↓	↓	↓	↓
---	---	---	---	---	---	---

12. Zapište šipky (elektrony) do rámečkových diagramů následujících prvků a zapište jejich elektronové konfigurace.

	1s	2s	2p	
H	☐			Jediný elektron vodíku je v 1s orbitalu, protože má ..... energii.
He	☐			Dva elektrony helia mají ..... spin v souladu s ..... principem.
Li	☐	☐		Třetí elektron lithia nemůže být v 1s orbitalu. Podle Pauliho principu výlučnosti jsou v každém orbitalu maximálně ..... elektrony. Třetí elektron je v orbitalu s druhou nejnižší energií: v .....
Be	☐	☐		
B	☐	☐	☐ ☐ ☐	Pátý elektron boru je v ..... podslupce. Může být v kterémkoli z jejich orbitalů, protože mají stejnou .....
C	☐	☐	☐ ☐ ☐	Pátý a šestý elektron uhlíku nemohou být podle ..... pravidla ve stejném orbitalu a mají ..... spin.
N	☐	☐	☐ ☐ ☐	
O	☐	☐	☐ ☐ ☐	
F	☐	☐	☐ ☐ ☐	
Ne	☐	☐	☐ ☐ ☐	

Zápis elektronové konfigurace neobsahuje pouze symboly podslupek ale také počet elektronů v každé podslupce.

13. Nakreslete rámečkový diagram orbitalů křemíku ${}_{14}\text{Si}$ a zapište jeho elektronovou konfiguraci.
14. Zapište elektronovou konfiguraci vanadu ($Z=23$) a znázorněte tuto konfiguraci do diagramu, který znázorňuje, jak se elektrony párují.
15. Napište elektronovou konfiguraci polonia ($Z=84$).
16. Napište elektronové konfigurace pro: ${}_{28}\text{Ni}$, ${}_{51}\text{Sb}$, ${}_{32}\text{Ge}$ and ${}_{11}\text{Na}$.

17. Napište a porovnejte elektronovou konfiguraci hořčíku a vápníku. Porovnejte elektronovou konfiguraci lithia a sodíku. Jaký je vztah mezi umístěním prvku v tabulce a jeho elektronovou konfigurací?

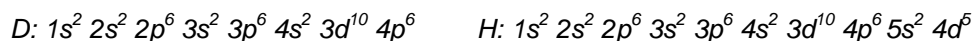
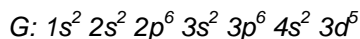
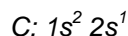
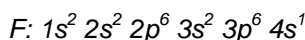
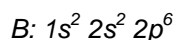
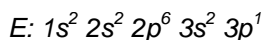
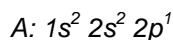
Elektronová konfigurace prvku a Periodická soustava prvků

Periodická soustava prvků byla zavedena v roce 1896 ruským chemikem ..... Skládá se z:

- vertikálních .....; číslo skupiny odpovídá počtu ..... v poslední vrstvě.
- horizontálních .....; číslo periody odpovídá počtu ....., tedy ..... kvantovému číslu (n) poslední slupky.

Valenční elektrony = elektrony z poslední vrstvy + d nebo f elektrony z předchozí vrstvy, v tom případě, že jejich orbitály *jsou/nejsou* zcela zaplněny. Valenční elektrony určují ..... vlastnosti prvku.

18. Níže jsou uvedeny elektronové konfigurace prvků A – H (tato písmena nepředstavují chemické značky prvků):

- Podtrhněte jejich valenční elektrony a zakreslete je do rámečkových diagramů.
- Odhadněte, které prvky jsou v téže skupině periodické tabulky.
- Umístěte prvky do tabulky.

	I.A																		VIII.A	
1		II.A																		
2																				
3																				
4																				
5																				
6																				
7																				

Periodická tabulka je rozdělena do ..... bloků. Prvky v témže bloku mají podobné vlastnosti. Mají také podobné elektronové konfigurace.

s - prvky: I.A and II.A skupina

Konfigurace valenčních elektronů:

p - prvky: III.A – VIII.A skupina

Konfigurace valenčních elektronů:

d - prvky: přechodné kovy

Tyto prvky mají částečně zaplněné ..... orbitály, obecná elektronová konfigurace valenčních elektronů je: $ns^2 (n-1)d^{\dots}$.

f - prvky: lanthanoidy and aktinoidy

Tyto prvky mají částečně zaplněné ..... orbitály, obecná elektronová konfigurace valenčních elektronů je: $ns^2 (n-2)f^{\dots}$

19. Označte v tabulce na předchozí straně čtyři bloky prvků s, p, d, f.

Vytvoření elektronové konfigurace pomocí periodické soustavy prvků

20. Odvodte elektronovou konfiguraci bromu s pomocí periodické tabulky.

Br:

21. Napište s pomocí periodické tabulky elektronovou konfiguraci:

- zinku
- india
- olova
- caesia
- niobu.

Zápis elektronové konfigurace prvku s pomocí vzácného plynu

Zápis elektronové konfigurace atomu může být zkrácen použitím konfigurace vzácného plynu.

Např. ${}_{19}\text{K}$: $1s^2 2s^2 2p^6 3s^2 3p^6 4s^1$ může být zkráceno na: ${}_{19}\text{K}$: ..... , protože $1s^2 2s^2 2p^6 3s^2 3p^6$ je zcela zaplněná konfigurace vzácného plynu .....

22. Zapište s pomocí tabulky zkrácený zápis elektronové konfigurace:

- wolframu
- vápníku
- bismutu
- europia

Excitovaný stav

Má-li atom své elektrony v energeticky nejnižších stavech, říkáme, že je v ..... stavu.

23. Co se stane, když budeme atomu dodávat energii?

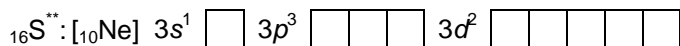
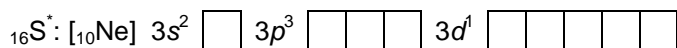
O atomu, který je v energeticky vyšším stavu, než je stav základní, říkáme, že je ve stavu ..... Pro jeden atom existuje velký počet možných excitovaných stavů, nejvýznamější jsou ..... **excitované stavy** – přeskok elektronu se uskuteční v rámci valenční vrstvy, elektron z energeticky ..... orbitalu skočí do prázdného energeticky ..... orbitalu. Počet nepárových elektronů se *zvýší/sníží*.

Valenční excitované stavy mají významnou roli při vytváření vazeb.

Např: atom uhlíku v jeho základním a excitovaném stavu:

Některé atomy mají více valenčních excitovaných stavů.

Některé atomy nemají žádný excitovaný stav, např. fluor nemá ve valenční vrstvě *d* orbitály.

24. Napište elektronovou konfiguraci a rámečkový diagram:

- B^*
- Si^*
- Al^*
- P^*

25. Existují valenční excitované stavy dusíku, germánia a kyslíku?

26. V kolika možných valenčních excitovaných stavech se může vyskytovat atom chloru?

Zakreslete jejich rámečkové diagramy.

Vznik iontu

27. Co se stane, budeme-li atomu dodávat stále další a další energii?

28. Jakým způsobem může atom získávat energii?

Energie potřebná na odtržení elektronu z atomu v plynné fázi se nazývá .....

První ionizační energie I_1 : $M(g) \rightarrow e^- + \dots$

Druhá ionizační energie I_2 : $M^+(g) \rightarrow e^- + \dots$

Druhá ionizační energie je vždy vyšší/nížší než I_1 protože..... Čím nižší/vyšší ionizační energie, tím snadněji se tvoří kation.

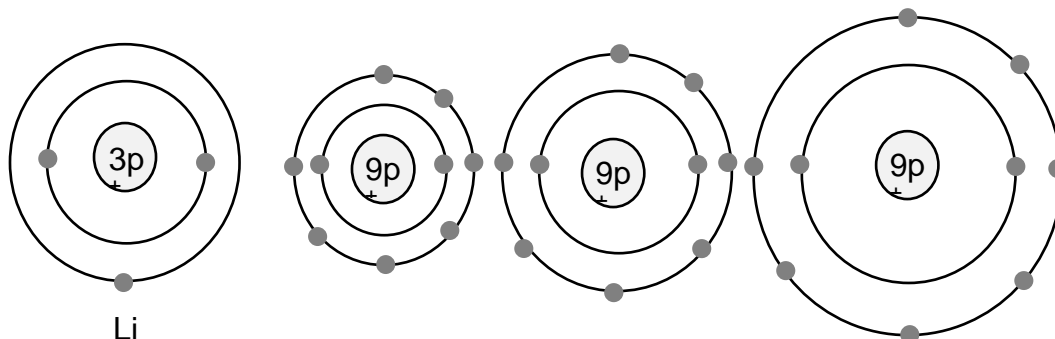
Trendy v periodické soustavě prvků:

29. Nakreslete Bohrovův model atomu lithia a atomu draslíku.

30. Je jednodušší odtrhnout valenční elektron z atomu lithia nebo z atomu draslíku? Proč?

Závěr: Směrem dolů v tabulce se ionizační energie zvyšuje/snižuje.

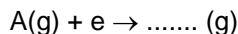
31. Na obrázku dole vidíte model atomu lithia. Porovnej velikosti atomů a navrhní, který z dalších tří modelů by mohl být modelem atomu fluoru. Zdůvodni svou odpověď.

32. Je jednodušší odtrhnout valenční elektron z lithia nebo fluoru? Proč?

Závěr: Ionizační energie se zvyšuje/snižuje v periodě zleva doprava.

Když atom přijme elektron, uvolňuje se energie. Její množství je vyjádřeno .....
 ..... (EA)

Čím vyšší EA tím snadněji se vytvoří .....

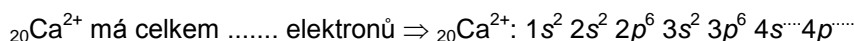
33. Vyberte správná slova v textu na základě obrázků viz výše.

Směrem dolů ve skupině atom *snadněji/obtížněji* přijímá elektron a proto elektronová afinita *roste/klesá* směrem dolů ve skupině..

Směrem zleva doprava v periodě atom *snadněji/obtížněji* přijímá elektron a proto elektronová afinita směrem zleva doprava v periodě *roste/klesá*.

Elektronová konfigurace iontů

34. Napište elektronovou konfiguraci ${}_9F^-$ a ${}_{20}Ca^{2+}$.

35. První ionizační energie lithia je 520 kJ/mol, sodíku 500, draslíku 420, rubidia 400 a cesia 380 kJ/mol. Vysvětlete, proč se ionizační energie snižuje s rostoucím protonovým číslem.

36. V tabulce jsou uvedeny ionizační energie (v kJ/mol) šesti prvků A, B, C, D, E, F.

Prvek	I_1	I_2	I_3	I_4	Číslo skupiny
A	500	4600	6900	9500	
B	420	3100	4400	5900	
C	740	1500	7700	10500	
D	900	1800	14800	21000	
E	580	1800	2700	11600	
F	710	1450	3100	4100	

- Odhadněte pozici prvku (číslo skupiny) v periodické tabulce.
- Který z prvků nejpravděpodobněji tvoří ion s nábojem 3+?
- Který z prvků potřebuje nejméně energie na vytvoření iontu s nábojem 2+?

37. Napište elektronovou konfiguraci následujících částic: Al^{3+} , Li^+ , F^- , Mg^{2+} , O^{2-} , S^{2-} a Cl^- .

Otázky:1. *Doplň chybějící slova:*

Místo v atomu, kde můžeme s největší pravděpodobností nalézt elektron s určitou energií, se nazývá

.....

Elektron v atomu je popsán čtyřmi .....

První tři popisují ..... čtvrté popisuje chování elektronů v ..... poli.

Hlavní kvantové číslo se značí ..... a určuje ..... elektronu, popisuje také velikost orbitalu. O dvou elektronech s tímtéž hlavním kvantovým číslem říkáme, že jsou ve stejné .....

Elektrony téže slupky jsou rozděleny do .....; každá je charakterizována různou hodnotou ..... kvantového čísla, které se značí ..... Určuje ..... orbitalu.

Když $l = 0$, orbital má tvar ..... a značí se písmenem ..... Když $l = 1$, orbital má tvar ..... a značí se písmenem ..... Když $n = 3$, l může nabývat hodnot ....., ..., a ....., což znamená, že ve třetí vrstvě mohou být orbitaly ....., ... a .....

..... kvantovým číslem se popisuje orientace orbitalu v prostoru. Počet hodnot tohoto kvantového čísla pro dané l lze vypočítat jako: .....

Podslupka d má hodnotu $l = \dots$, její m může nabývat hodnot ....., což znamená, že v této podslupce se vyskytuje ..... orbitalů.

Orbitaly s totožnými hodnotami n a l se nazývají ..... orbitaly. Mají stejnou .....

Chování elektronu v magnetickém poli popisuje číslo ..... Nabývá hodnot buď ..... nebo .....

V podslupce $l = 1$ může být maximálně ..... elektronů, ve třetí slupce může být maximálně ..... elektronů.

2. *Které z těchto symbolů orbitalů jsou chybné? 5s, 4d, 3f, 2p*3. *Zapiš s pomocí periodické tabulky a vzácného plynu elektronové konfigurace:*

- a. kyslíku
- b. jódu
- c. hořčíku
- d. draslíku
- e. uhlíku
- f. vodíku
- g. bismutu
- h. železa
- i. technecia

Podtrhni jejich valenční elektrony a zakresli jejich rámečkové diagramy.

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

4. Které z elektronových konfigurací patří prvkům z VI. skupiny periodické tabulky?
- a. $1s^2 2s^2 2p^2$ c. $[Ar] 4s^2 3d^6$ e. $[Kr] 5s^2$
b. $1s^2 2s^2 2p^4$ d. $[Ar] 4s^2 3d^{10} 4p^6$ f. $[Xe] 6s^2 4f^{14} 5d^{10} 6p^4$
5. Jaká částice je tvořena 13 protony, 10 elektrony a 14 neutrony?
6. Napiš elektronové konfigurace:
- a. Sb^{3+}
b. Se^{2-}
c. Br^-
d. C^*
e. Al^*
7. Vysvětli pojem: „první ionizační energie sodíku“.
8. Napiš rovnice k následujícím veličinám:
- a. první ionizační energie draslíku
b. elektronová afinita chloru
c. třetí ionizační energie hliníku
9. Porovnej první ionizační energii Li and B.
10. Porovnej $EA(Cl)$ a $EA(I)$